10903 ـ راهی به سوی عاقبت‌به‌خیری

سوال

آیا نشانه‌هایی وجود دارد که بر عاقبت‌به‌خیری دلالت کند؟

خلاصه‌ی پاسخ

عاقبت‌به‌خیری این است که بنده پیش از مرگش به دوری از آنچه پروردگار متعال را خشمگین می‌کند، توبه از گناهان و نافرمانی‌ها و روی آوردن به طاعت‌ها و کارهای خیر موفق شود و سپس مرگش بر این حال نیکو فرا رسد.
نشانه‌های عاقبت‌به‌خیری فراوان است؛ از جمله: گفتن شهادتین هنگام مرگ، مرگ با عرق پیشانی، مرگ در شب یا روز جمعه، مرگ در حال نبرد در راه الله، مرگ بر اثر طاعون، مرگ بر اثر بیماری شکم، مرگ به دلیل آوار و غرق شدن، مرگ زن در نفاس به خاطر فرزندش یا در حالی که باردار است، مرگ بر اثر سوختگی، بیماری پهلو (ذات‌الجنب) و سل، مرگ در حال دفاع از دین یا مال یا جان، مرگ در حال مرزبانی در راه الله و مرگ در حال انجام کاری شایسته.

پاسخ مفصل

الحمدلله.

حسن خاتمه یعنی بنده پیش از مرگ توفیق یابد از آنچه الله متعال را به خشم می‌آورد دوری کند، از گناهان توبه نماید و به طاعات و کارهای نیک روی آورد، و سپس مرگ او در چنین حال نیکی فرا برسد. نشانه‌های حسن خاتمه بسیار است؛ از جمله: گفتن شهادتین هنگام مرگ، مرگ با عرق بر پیشانی، مرگ در شب یا روز جمعه، مرگ در حال جهاد در راه الله، مرگ بر اثر طاعون، مرگ بر اثر بیماری شکم، مرگ بر اثر آوار یا غرق شدن، مرگ زن در نفاس به سبب فرزندش یا در حالی که باردار است، مرگ بر اثر سوختگی و بیماری ذات‌الجنب و سل، مرگ در حال دفاع از دین یا مال یا جان، مرگ در حال پاسداری از مرزها در راه الله و مرگ در حال انجام عمل نیک.

معنای حُسن خاتمه

حسن خاتمه یا عاقبت به‌خیری یعنی بنده پیش از مرگ توفیق یابد از آنچه حق تعالی را به خشم می‌آورد دوری کند، از گناهان توبه نماید و به طاعات و کارهای نیک روی آورد، و سپس مرگ او در چنین حال نیکی فرا برسد.

از دلایل این معنا روایتی است که از انس بن مالک رضی الله عنه به صحت رسیده که رسول الله ﷺ فرمودند: «هرگاه الله برای بنده‌اش خیری بخواهد، او را به کار می‌گیرد». گفتند: «چگونه او را به کار می‌گیرد؟» فرمودند: «او را پیش از مرگش برای انجام عمل صالح توفیق می‌دهد»؛ به روایت احمد (۱۱۶۲۵) و ترمذی (۲۱۴۲) که آلبانی در «السلسلة الصحيحة» (۱۳۳۴) آن را صحیح دانسته است.

همچنین رسول الله ﷺ فرمودند: «هرگاه الله عزوجل برای بنده‌ای خیری بخواهد، او را عَسَل‌آلود (شیرین) می‌کند». گفته شد: عسل کردن او چیست؟ فرمودند: «الله عزوجل پیش از مرگش راه عملی شایسته را بر او می‌گشاید و سپس جانش را در آن حال می‌گیرد». به روایت احمد (۱۷۳۳۰) و آلبانی در «السلسلة الصحيحة» (۱۱۱۴) آن را صحیح دانسته است.

عاقبت‌به‌خیری نشانه‌هایی دارد؛ برخی را بندهٔ محتضر هنگام جان دادن می‌فهمد و برخی برای مردم آشکار می‌شود.

نشانه‌ای که عاقبت‌به‌خیریِ بنده از طریق آن برای خودش آشکار می‌شود

اما نشانه‌ای که عاقبت‌به‌خیری بنده با آن برای خودش آشکار می‌شود، بشارتی است که هنگام مرگ به خشنودی الله تعالی و استحقاق کرامت او از روی فضل الهی به وی داده می‌شود؛ چنان‌که الله متعال می‌فرماید: إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ أَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنتُمْ تُوعَدُونَ [فصلت: ۳۰] (بی‌گمان کسانی که گفتند: پروردگار ما الله است، سپس استقامت ورزیدند، فرشتگان بر آنان فرود می‌آیند [و می‌گویند:] نترسید و غمگین نباشید و بشارت باد شما را به بهشتی که وعده داده می‌شدید!). این بشارت برای مؤمنان هنگام جان دادن است. تفسیر سعدی (۱۲۵۶) را ببینید.

دلیل دیگر بر این مطلب، روایتی از ام‌المؤمنین عایشه رضی الله عنها است که در بخاری (۶۵۰۷) و مسلم (۲۶۸۳) آمده که فرمود: رسول الله ﷺ فرمودند: «هر کس دیدار الله را دوست بدارد، الله نیز دیدار او را دوست می‌دارد؛ و هر کس دیدار الله را ناخوش بدارد، الله نیز دیدار او را ناخوش می‌دارد». پس گفتم: ای پیامبر الله، آیا مقصود ناخوش داشتن مرگ است، چون همهٔ ما مرگ را ناخوش داریم؟ فرمودند: «چنین نیست؛ بلکه مؤمن هرگاه به رحمت و خشنودی و بهشت الله بشارت داده شود، دیدار الله را دوست می‌دارد؛ و کافر هرگاه به عذاب و خشم الله بشارت داده شود، دیدار الله را ناخوش می‌دارد و الله نیز دیدار او را ناخوش می‌دارد».

نووی رحمه الله می‌گوید: «معنای حدیث این است که دوستی و ناخوش داشتنی که شرعاً اعتبار دارد، همان است که هنگام جان دادن در حالتی رخ می‌دهد که دیگر توبه پذیرفته نیست؛ آنجا که پرده‌ها برای فرد در حال مرگ کنار می‌رود و آنچه به سویش می‌رود برایش آشکار می‌گردد».

نشانه‌های عاقبت‌به‌خیری

اما نشانه‌های عاقبت‌به‌خیری بسیارند و علما رحمهم الله با بررسی نصوص وارد شده در این باره، آن‌ها را استخراج کرده‌اند. از جملهٔ این نشانه‌ها:

- به زبان آوردن شهادتین هنگام مرگ؛ به دلیل سخن پیامبر ﷺ که فرمودند: «هر کس آخرین کلامش لا اله الا الله باشد، وارد بهشت می‌شود». به روایت ابوداوود (۳۱۱۶)؛ آلبانی در «صحیح ابی‌داوود» (۲۶۷۳) آن را صحیح دانسته است.
- مرگ با عرق پیشانی؛ یعنی بر پیشانی‌اش هنگام مرگ عرق باشد؛ به دلیل روایتی از بُرَیده بن حُصَیب رضی الله عنه که گفت: شنیدم رسول الله ﷺ می‌فرمود: «مرگ مؤمن با عرق پیشانی است». به روایت احمد (۲۲۵۱۳)، ترمذی (۹۸۰) و نسائی (۱۸۲۸)؛ آلبانی آن را در «صحیح ترمذی» صحیح دانسته است.
- مرگ در شب یا روز جمعه؛ به دلیل سخن رسول الله ﷺ: «هیچ مسلمانی نیست که روز جمعه یا شب جمعه بمیرد، مگر آنکه الله او را از فتنهٔ قبر مصون می‌دارد». به روایت احمد (۶۵۴۶) و ترمذی (۱۰۷۴)؛ آلبانی رحمه الله گفته است: «این حدیث با مجموع طرقش حسن یا صحیح است».
- مرگ در حال جنگ در راه الله؛ به دلیل سخن الله متعال: وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ (۱۶۹) فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ (۱۷۰) يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ [آل‌عمران: ۱۶۹ـ۱۷۱] (و هرگز کسانی را که در راه الله کشته شده‌اند، مرده مپندار؛ بلکه آنان زنده‌اند و نزد پروردگارشان روزی داده می‌شوند (۱۶۹) آنان به آنچه الله از فضل خود به ایشان داده است شادمانند و برای کسانی که از پی ایشان نپیوسته‌اند، شادی می‌کنند که نه ترسی بر آنان است و نه اندوهگین می‌شوند (۱۷۰) آنان به نعمت و فضلی از جانب الله و اینکه الله پاداش مؤمنان را ضایع نمی‌کند، شادی می‌کنند). و پیامبر ﷺ فرمودند: «هر کس در راه الله کشته شود شهید است و هر کس در راه الله بمیرد شهید است». به روایت مسلم (۱۹۱۵).
- مرگ بر اثر طاعون؛ به دلیل سخن پیامبر ﷺ که فرمودند: «طاعون برای هر مسلمانی شهادت است». به روایت بخاری (۲۸۳۰) و مسلم (۱۹۱۶). و از عایشه رضی الله عنها همسر پیامبر ﷺ روایت شده که گفت: «از رسول الله ﷺ دربارهٔ طاعون پرسیدم؛ پس به من خبر دادند که آن عذابی است که الله بر هر کس بخواهد می‌فرستد و الله آن را رحمتی برای مؤمنان قرار داده است؛ هیچ‌کس نیست که طاعون در شهرش واقع شود و او با صبر و به امید پاداش در آنجا بماند و بداند که جز آنچه الله برایش مقدر کرده به او نمی‌رسد، مگر آنکه پاداشی همانند پاداش شهید خواهد داشت». به روایت بخاری (۳۴۷۴).
- مرگ بر اثر بیماری شکم؛ به دلیل سخن پیامبر ﷺ: «...و هر کس بر اثر بیماری شکم بمیرد شهید است». به روایت مسلم (۱۹۱۵).

- مرگ بر اثر آوار و غرق شدن؛ به دلیل سخن پیامبر ﷺ که: «شهیدان پنج دسته‌اند: طاعون‌زده، کسی که بر اثر بیماری شکم بمیرد، غرق شده، کسی که زیر آوار بماند و شهید در راه الله». به روایت بخاری (۲۸۲۹) و مسلم (۱۹۱۵).
- موت زن در نِفاس به خاطر فرزندش یا در حالی که باردار است؛ از دلایل آن روایتی در ابوداوود (۳۱۱۱) است که پیامبر ﷺ فرمودند: «و زنی که در حالت جُمع بمیرد شهید است». خطابی رحمه الله گفته است: «معنایش این است که در حالی بمیرد که فرزندی در شکم دارد». پایان کلام از «عون المعبود».

و امام احمد (۱۷۳۴۱) از عُباده بن صامت روایت کرده که گفت: رسول الله ﷺ از شهیدان خبر دادند و از جملهٔ آن‌ها این [دسته]ها را ذکر کردند: «و زنی که فرزندش او را در حالت جمعاء بکشد [این نیز] شهادت است؛ فرزندش او را با بند نافش به سوی بهشت می‌کشاند)». آلبانی در «کتاب الجنائز» (ص ۳۹) آن را صحیح دانسته است.

- مرگ بر اثر سوختگی، بیماری پهلو (ذات‌الجنب) و سل؛ به دلیل سخن پیامبر ﷺ که فرمودند: «کشته شدن در راه الله شهادت است، طاعون شهادت است، غرق شدن شهادت است، بیماری شکم شهادت است و زنِ نفساء (زنی که در اثر زایمان جان باخته) را فرزندش با بند نافش به سوی بهشت می‌کشاند».

راوی می‌گوید: و ابوالعوام کلیددار بیت‌المقدس افزود: «و سوختگی و سل». آلبانی رحمه الله می‌گوید: «حسن صحیح است». «صحیح الترغیب والترهیب» (۱۳۹۶) را ببینید.

- مرگ در حال دفاع از دین یا مال یا جان؛ به دلیل سخن پیامبر ﷺ که فرمودند: «هر کس در دفاع از مالش کشته شود شهید است، هر کس در دفاع از دینش کشته شود شهید است و هر کس در دفاع از جانش کشته شود شهید است». به روایت ترمذی (۱۴۲۱).

و بخاری (۲۴۸۰) و مسلم (۱۴۱) از عبدالله بن عمرو رضی الله عنهما روایت کرده‌اند که گفت: «شنیدم پیامبر ﷺ می‌فرمود: هر کس در دفاع از مالش کشته شود شهید است».

- مرگ در حال مرزبانی در راه الله؛ به دلیل روایتی در مسلم (۱۹۱۳) از سلمان فارسی رضی الله عنه که گفت: رسول الله ﷺ فرمودند: «یک شبانه‌روز مرزبانی، بهتر از یک ماه روزه‌داری و شب‌زنده‌داری است؛ و اگر بمیرد، عملی که انجام می‌داده برایش جاری می‌ماند و روزی‌اش به او می‌رسد و از فتنه‌گر [یعنی پرسش منکر و نکیر] در امان می‌ماند».
- از دیگر نشانه‌های عاقبت‌به‌خیری، مرگ در حال انجام کاری شایسته است؛ به دلیل سخن پیامبر ﷺ که فرمودند: «هر کس برای خشنودی الله لا اله الا الله بگوید و فرجامش بر آن باشد، وارد بهشت می‌شود؛ و هر کس صدقه‌ای بدهد و فرجامش بر آن باشد، وارد بهشت می‌شود». به روایت امام احمد (۲۲۸۱۳)؛ آلبانی در «کتاب الجنائز» (۴۳) آن را صحیح دانسته است. «کتاب الجنائز» (۳۴) از شیخ آلبانی رحمه الله را ببینید.

این نشانه‌ها از مژده‌های نیکی است که بر عاقبت‌به‌خیری دلالت می‌کند؛ اما با این حال، ما برای هیچ شخص معینی قاطعانه حکم نمی‌کنیم که اهل بهشت است، مگر کسی که پیامبر ﷺ به بهشتی بودنش گواهی داده باشند، مانند خلفای چهارگانه.

از الله متعال می‌خواهیم که عاقبت‌به‌خیری را نصیب ما بگرداند.

والله اعلم.